

Impact Factor: 4.917

ISSN: 2181-0966

DOI: 10.26739/2181-0966

www.tadqiqot.uz

JOURNAL OF

ORAL MEDICINE AND CRANIOFACIAL RESEARCH

Informing scientific practices around the world through research and development

inScience
through time and space

SAMARKAND
STATE MEDICAL UNIVERSITY

VOLUME 3
ISSUE 1

2022

ISSN 2181-0966

Doi Journal 10.26739/2181-0966

ЖУРНАЛ СТОМАТОЛОГИИ И КРАНИОФАЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 3, НОМЕР 1

JOURNAL OF ORAL MEDICINE AND CRANIOFACIAL RESEARCH
VOLUME 3, ISSUE 1

ТОШКЕНТ-2022

Главный редактор:

Ризаев Жасур Алимджанович

доктор медицинских наук, профессор, ректор Самаркандского государственного медицинского института, Узбекистан

Заместитель главного редактора:

Юлдашев Абдуазим Абдувалиевич

доктор медицинских наук, доцент Ташкентского Государственного стоматологического института, Узбекистан

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Билалов Эркин Назимович

доктор медицинских наук, профессор, Узбекистан

Новиков Вадим Михайлович

доктор медицинских наук, профессор, Украина

Бекжанова Ольга Есеновна

доктор медицинских наук, профессор, Узбекистан

Бахритдинова Фазилат Арифовна

доктор медицинских наук, профессор, Узбекистан

Шомуродов Кахрамон Эркинович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Шамсиев Жахонгир Фазлидинович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Юсупалиходжаева Саодат Хамидуллаевна

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Вахидов Улугбек Нуритдинович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Муртазаев Саидмуродхон Саидаълоевич

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Шукурова Умида Абдурасуловна

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Хасанова Лола Эмильевна

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Хазратов Алишер Исамиддинович

PhD, Узбекистан

Кубаев Азиз Сайдалимович

ответственный секретарь, PhD, доцент,

Аветиков Давид Саломонович

доктор медицинских наук, профессор, Украина

Амхадова Малкан Абдурашидовна

доктор медицинских наук, профессор, Россия

Копбаева Майра Тайтолеуовна

доктор медицинских наук, профессор, Казахстан

Грудянов Александр Иванович

доктор медицинских наук, профессор, Россия

Лосев Фёдор Фёдорович

доктор медицинских наук, профессор, Россия

Шаковец Наталья Вячеславовна

доктор медицинских наук, профессор, Белоруссия

Jun-Young Paeng

доктор медицинских наук, профессор, Корея

Jinichi Sakamoto

доктор медицинских наук, профессор, Япония

Дустмухамедов Дильшод Махмудович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Ризаев Элёр Алимджанович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Камалова Феруза Рахматиллаевна

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Абдувакилов Жахонгир Убайдулла угли

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Зоиров Тулкин Элназарович

доктор медицинских наук, доцент, Узбекистан

Верстка: Хуршид Мирзахмедов

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Chief Editor:

Jasur A. Rizaev

*Doctor of Medical Sciences, Professor,
Rector of the Samarkand State Medical
Institute, Uzbekistan*

Deputy Chief Editor:

Abduazim A. Yuldashev

*Doctor of Medical Sciences, Associate
Professor of the Tashkent State Dental
Institute, Uzbekistan*

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Erkin N. Bilalov

Doctor of Medical Sciences, Professor, Uzbekistan

Vadim M. Novikov

Doctor of Medical Sciences, Professor, Ukraina

Olga E. Bekjanova

Doctor of Medical Sciences, Professor, Uzbekistan

Fazilat A. Bahritdinova

Doctor of Medical Sciences, Professor, Uzbekistan

Kakhramon E. Shomurodov

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Jahongir F. Shamsiev

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Saodat H. Yusupalikhodjaeva

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Ulugbek N. Vakhidov

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Saidmurodkhon S. Murtazaev

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Umida A. Shukurova

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Lola E. Khasanova

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Alisher I. Khazratov

PhD, Uzbekistan

Aziz S. Kubayev

Executive Secretary, PhD, Associate Professor, Uzbekistan

David S. Avetikov

Doctor of Medical Sciences, Professor, Ukraine

Malkan A. Amkhadova

Doctor of Medical Sciences, Professor, Russia

Maira T. Kopbaeva

Doctor of Medical Sciences, Professor, Kazakhstan

Alexander I. Grudyanov

Doctor of Medical Sciences, Professor, Russia

Losev Fedor Fedorovich

Doctor of Medical Sciences, Professor, Russia

Natalya V. Shakovets

Doctor of Medicine, Professor, Belarus

Jun-Young Paeng

Doctor of Medicine, Professor, Korea

Junichi Sakamoto

Doctor of Medicine, Professor, Japan

Dilshod M. Dustmukhamedov

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Rizaev Elyor Alimdjaniyev

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Kamalova Feruza Raxmatillaevna

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Jahongir U. Abduvakilov

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Tulkin E. Zoirov

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Uzbekistan

Page Maker: Khurshid Mirzakhmedov

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Умарова Одинахон Нумановна, Расулова Махпиратхон Мехмонкуловна ОҒИЗ БЎШЛИГИ ШИЛЛИҚ ҚАВАТИ КАСАЛЛИКЛАРИНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА УЛАРНИНГ ДИАГНОСТИКАСИ.....	6
2. Ризаев Жасур Алимжанович, Бекжанова Ольга Есеновна, Алимова Севара Хаитматовна НУЖДАЕМОСТЬ В ПАТОГЕНЕТИЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ КАРИЕСА ЗУБОВ У ПАЦИЕНТОВ С ЗАБОЛЕВАНИЯМИ ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНОГО ТРАКТА.....	9
3. Эронов Ёқуб Қуватович, Мирсалихова Феруза Лукмоновна ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАРДА СУРИНКАЛИ КАТАРАЛ ГИНГИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШ ВА ПРОФИЛАКТИКА ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАЛҚИНЛАРИ.....	12
4. Идиев Гайрат Элмурадович МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД К ДИАГНОСТИКЕ ПАЦИЕНТОВ С ПОТОЛОГИЯМИ ВЫСОЧНО-НИЖНЕЧЕЛЮСТНОГО СУСТАВА.....	15
5. Исакулов Шохрух Раимович, Ризаев Жасур Алимджанович ПЕШОНА БЎШЛИҒИ ДЕВОРЛАРИ СИНИШЛАРИДА ДАВОЛАШ ТАКТИКАСИ.....	21
6. Насретдинова Махзуна Тахсиновна, Абдиев Элбек Муродкосимович, Бахронов Бекзод Шавкатович ОПТИМИЗАЦИЯ КОНСЕРВАТИВНОГО ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С ТИННИТУСОМ.....	24
7. Jasur Alimjanovich Rizaev, Malika Shavkatovna Axrorova, COVID-19 KLINIK DARAJALARINING KECHISHIGA QARAB OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ QAVATI O'ZGARISHLARI.....	27
8. Шадиев Анвар Эркинович, Насретдинова Махзуна Тахсиновна ПРИМЕНЕНИЕ МАЗЕЙ НА ПОЛИМЕРНОЙ ОСНОВЕ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С АТРОФИЧЕСКИМ РИНИТОМ.....	32
9. Нусратов Умид Голибович, Хабилов Нигман Лукмонович 2-ТИПДАГИ ҚАНДЛИ ДИАБЕТНИНГ СУРУНКАЛИ БУЙРАК ҲАСТАЛИГИ БЎЛГАН БЕМОРЛАРДА ОЛИБ ҚЎЙИЛАДИГАН ПЛАСТИНКАЛИ ПРОТЕЗЛАРНИНГ ОҒИЗ БЎШЛИҒИ ШИЛЛИҚ ҚАВАТИГА ТАЪСИРИ.....	35
10. Камалова Феруза Рахматиллаевна, Саттарова Малика Тахировна ПРОФИЛАКТИКА ЭНДОДОНТИЧЕСКИХ ОШИБОК И ОСЛОЖНЕНИЙ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ЗУБОВ У ДЕТЕЙ.....	39
11. Gavhar Nuriddinova Indiaminova, To'liq Elnazarovich Zoyirov AQLI ZAIF BOLALARDA DOIMIY TISHLAR KARIESINI OLDINI OLISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	43
12. Камалова Феруза Рахматиллаевна, Джураева Ферангиз Хакимовна БОЛАЛАРДА ЖАҒЛАР ЙИРИНГЛИ ПЕРИОСТИТИНИНГ УЗИГА ХОС КЕЧИШ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	46
13. Астанов Отабек Миржонович ТИШ ҚАТОРЛАРИ НУҚСОНИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЧАККА – ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ОҒРИҚЛИ СИНДРОМИНИ ДАВОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	49
14. Камалова Феруза Рахматиллаевна, Эронов Ёқуб Қуватович, Машарипов Азиз Умидович ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАРДА ТИШ КАРИЕСИ БИЛАН КАСАЛЛАНИШНИНГ КЎРСАТКИЧЛАРИ.....	54
15. Ахмедов Алибек Баходирович, Камалова Феруза Рахматиллаевна БОЛАЛАРДА ТИШ ҚАТТИҚ ТЎҚИМАСИ ФЛЮОРОЗИ ТЎҒРИСИДАГИ ЗАМОНАВИЙ ҚАРАШЛАР (Адабиётлар шархи).....	57
16. Жабборова Феруза Узаконна, Иноятлов Амрилло Шодиевич, Казакова Нозима Нодировна ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕНЕНИЕ РОТОВОЙ ПОЛОСТИ У ЛИЦ С РАЗНЫМ ТЕЧЕНИЕМ COVID-19.....	62
17. Rizaev Jasur A., Husanbaeva F.A., Olimjonova Farangiz J. THE USE OF X-RAY METHOD OF RESEARCH FOR THE EVALUATION OF MANDIBULAR OSTEODYSTROPHY IN CKD.....	68

Jasur Alimjanovich RIZAEV,
Malika Shavkatovna AXROROVA,
Aziz Saidolimovich KUBAEV,
Alisher Isamiddinovich XAZRATOV
Samarqand davlat tibbiyot instituti, Samarqand, O'zbekiston

COVID-19 KLINIK DARAJALARINING KECHISHIGA QARAB OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ QAVATI O'ZGARISHLARI

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-0966-2022-1-7>

ANNOTASIYA

Tadqiqot ob'ekti sifatida Covid-19 kasalligiga chalingan 105 bemor tanlab olindi. Tadqiqot maqsadi COVID-19 bilan kasallangan turli darajadagi bemorlarning og'iz bo'shlig'i shilliq qavatidagi morfologik o'zgarishlar va ta'm sezuvchanligi jarayonini o'rganishdir. Ushbu jarayonda qo'rquv natijasida og'iz bo'shlig'ida paydo bo'lgan yaralar pandemik vaziyatdagi stress oqibatida yanada ko'payishi mumkin. Tadqiqotlar natijasida og'iz bo'shlig'idagi morfologik va ta'm o'zgarishlari aniqlandi. Xulosa: og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining shikastlanishi (og'iz bo'shlig'ining namoyon bo'lishi) og'iz bo'shlig'ida ACE-2 retseptorlarining eng yuqori ifodasini ko'rsatadi, bu esa stomatologlar tomonidan bemorlar uchun terapevtik va profilaktik konsultatsiyalarni tashkil etish va COVID-19 natijasida o'pka yo'li, og'iz bo'shlig'i va qon-tomirlar kasalliklarining oldini olishga alohida e'tibor berishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: COVID-19, og'iz shilliq qavati, papillit, glossit, stomatit, afta, mucozlit.

Жасур Алимжанович РИЗАЕВ,
Малика Шавкатовна АХРОРОВА,
Азиз Саидолимович КУБАЕВ,
Алишер Исамиддинович ХАЗРАТОВ

Самаркандский государственный медицинский институт, Самарканд, Узбекистан

ИЗМЕНЕНИЕ СЛИЗИСТЫЙ ОБОЛОЧКА ПОЛОСТИ РТА У ОТ ЗАВИСИМОСТИ КЛИНИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЕ COVID-19

РЕЗЮМЕ

Объектами исследования были 105 пациенты с заболеванием Covid-19. Целью исследования является изучение морфологических изменений слизистой оболочки полости рта и вкусовой чувствительности у больных COVID-19 с разными степенями тяжести. COVID-19 являются предрасполагающими факторами для возникновения поражений полости рта. Язвы в полости рта, вызванные стрессом, могут увеличиваться среди пациентов из-за пандемия-ассоциированного страха. В исследование было определено морфологические и вкусовые изменения в ротовой полости. Выводы: поражения слизистой оболочки полости рта (оральная манифестация) свидетельствуют о самой высокой экспрессии рецепторов ACE-2 в ротовой полости, что требует особого внимания по организации стоматологами лечебно-профилактических консультаций пациентам с целью активного лечения заболеваний полости рта и предотвращения орально-сосудистой-легочной пути развития вируса COVID-19.

Ключевые слова: COVID-19, слизистая оболочка полости рта, папиллит, glossit, stomatit, afta, mucozlit.

Jasur Alimjanovich RIZAEV,
Malika Shavkatovna AKHROROVA,
Aziz Saidolimovich KUBAEV,
Alisher Isamiddinovich KHAZRATOV
Samarkand State Medical Institute, Samarkand, Uzbekistan

CHANGES IN THE MUCOUS MEMBRANES OF THE ORAL CAVITY IN PATIENTS DEPENDING ON THE CLINICAL COURSE OF COVID-19

ANNOTATION

The subjects of the study were 105 patients with Covid-19 disease. The aim of the study is to study morphological changes in the oral mucosa and taste sensitivity in patients with COVID-19 with different degrees of severity. COVID-19 are predisposing factors for the occurrence of oral lesions. Ulcers in the oral cavity caused by stress may increase among patients due to pandemic-associated fear. Morphological and gustatory changes in the oral cavity were determined in the study. Conclusions: lesions of the oral mucosa (oral manifestation) indicate the highest expression of ACE-2 receptors in the oral cavity, which requires special attention to the organization by dentists of therapeutic and preventive consultations for patients with the aim of active treatment of oral diseases and prevention of the oral vascular-pulmonary pathway of the COVID-19 virus.

Keywords: COVID-19, oral mucosa, papillitis, glossitis, stomatitis, afta, mucositis.

Muammoning dolzarbligi. Bugungi kunda COVID-19 butun dunyo miqyosida tarqalib borayotgan kasallik hisoblanadi. Koronavirus kasalligi 2019 (COVID-19) ikkilamchi koronavirus RNK ning hosilasi bo'lgan o'tkir sindromlar (SARS-CoV-2) jamlanmasi bo'lib beta-korona viruslari oilasiga kiradi va bugungi kunda pandemiya tusini olmoqda. Pandemiyaning keng masshtabda tarqalishi nafaqat ijtimoiy sohada, balki global miqyosda iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bugungi kunga kelib, COVID-19 ning yangi shtammi aniqlangan. Ushbu virusning shtammi beqaror modifikatsiya jarayonida ekanligini hisobga olgan holda, COVID-19 butun insoniyatning misli ko'rilmagan tibbiy va jiddiy ijtimoiy muammosi bo'lib qolmoqda[2,3].

Bugungi kunga kelib, yoshi 65 dan yuqori, erkaklari[4], yurak-qon tomir kasalliklari[5], qandli diabet[6], semirish[7], surunkali obstruktiv o'pka bronxitlari[8], chekish, og'iz bo'shlig'i gigienasiga rioya qilmaslik aniqlangan. [9], neoplastik kasallik, jigar kasalligi, opportunistik infeksiyalar, stress, immunosuppressiya, vaskulit va boshqa kasalliklarning COVID-19 sabab qo'zg'alishi va og'irlashuvi asosan og'iz bo'shlig'i va o'pkaning jiddiy shikastlanishiga olib kelmoqda. Pandemiya bilan bog'liq qo'rquv tufayli bemorlarda stressdan kelib chiqqan og'iz yaralari ko'payishi mumkin. Shuningdek, keksa yoshdagi va COVID-19 kasalligining og'ir bosqichidagi bemorlarning og'iz bo'shlig'idagi yaralar ham ushbu holat bilan bevosita bog'liqdir[10-12].

Jahon amaliyotida hozirgi vaqtda og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining kasallikning boshlang'ich davridagi klinik holatini diagnostika qilish, tananing immun va yallig'lanish reaksiyalari va belgilarini o'rganish, shuningdek uning shakllatini kompleks tahlil qilish hanuz nomalum savolligicha qolmoqda. Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining sog'lig'ining SARS-CoV-2 da klinik kasallik, klinik natijalar va tiklanish davriga to'g'ridan-to'g'ri/bilvosita proporsional ta'sirini, shuningdek, og'iz bo'shlig'i bakteriyasi turlarining nisbiy ko'pligi bilan bog'liqligini o'rganish uchun ko'plab ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda. Yallig'lanishli sitokin reaksiyasi va mahalliy immunitet reaksiyasining ushbu kasallikning klinik kechishi bilan bog'liqligidir.

Og'iz bo'shlig'i va o'pkaning immun tizimi butun immunitet tizimining eng katta tarkibiy qismi bo'lib, u infeksiyalarning organizmga tushishi va boshlang'ich tasiri oldini oladi: COVID-19 birinchi navbatda, yuqori nafas yo'llariga ta'sir qilganligi uchun ham uning immun tizimiga daslabki tasiri aynan nafas organlari shilliq qavatiga yo'naltirilgan bo'ladi. Biroq, COVID-19 immunitet tizimga nisbatan chuqurroq ta'sir ko'rsatadi va qon zardobidagi antikorlar immun tizimiga javobgar bo'lgan hujayra antitelalariga ta'sir ko'rsatadi [2,5].

Mamlakatimiz sog'liqni saqlash sohasini yanada rivojlantirish bo'yicha tizimli islohotlar va keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan virusologiya sohasida, yuqori xavfli SARS-CoV-2 bilan kasallangan bemorlarga o'z vaqtida aniq tashxis qo'yish, virusga chalingan bemorlarni reabilitatsiya qilish jarayonlari bo'yicha ijobiy natijalarga erishilmoqda. Shu bilan birga, davolanishning qisqa va uzoq muddatli natijalarini yaxshilash, kasallikning aktiv bosqichiga o'tgandan keyingi og'ir asoratlarni oldini olish uchun, ushbu bemorlar holatini aniqlash uchun aniq fakt va ilmiy asoslangan tadqiqotlarni o'tkazish zarur. Og'iz bo'shlig'idagi morfologik holatni o'rganish bilan og'iz shilliq qavatining kaqsallik tasiridagi o'zgarishini tahlil qilish ham ushbu tadqiqotning maqsadlaridan biri hisoblanadi.

ISHNING MAQSADI COVID-19 virusi bilan og'irgan turli og'irlik darajadagi bemorlarning og'iz bo'shlig'i shilliq qavat holati va sezgi organlari funksiyasini aniqlash.

MATERIALLAR VA TADQIQOT USULLARI. Tadqiqotga 18 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan (o'rtacha yoshi $41,6 \pm 4,7$ yil) 105 bemor (bemorlarning umumiy soni 254 bemor) (62 erkak va 43 ayol) jalb qilindi. Ular orasida quyidagicha toifa dagi bemorlar 3 nafar bemor 18 yoshdan kichik, 7 nafar bemor 55 yoshdan oshgan, 15 nafar bemor chekuvchi, 30 nafari ortiqcha vaznli, 1 nafar bemor homilador, 87 nafar bemor yondosh kasalliklari mavjud va 6 nafar bemor anketani to'ldirishdan bosh tortgan bemorlarni COVID-19 test tahlili ijobiy natija berganing qaramasdan tadqiqotga jalb etilmagan.

Tadqiqot shakli so'rov anketaga asoslangan kesma savollardan iborat. Ushbu so'rov quyidagi demografik ma'lumotlarni o'z ichiga oladi: bemorlarning jinsi, yoshi, vazni, bo'yi, ta'lim darajasi va umumiy salomatligi. Anкета ikki qismga bo'linadi:

1) Birinchi qism bir guruh stomatologlar tomonidan olingan og'iz bo'shlig'i gigienasi holatini baholash natijalarini o'z ichiga oladi.

2) Ikkinchi qismda telefon muloqoti orqali olingan COVID-19 ning og'irlik darajasi, yani tashqi belgilar va og'zaki ifoda orqali qo'yilgan tashxis to'g'risidagi ma'lumotlar mavjud.

Barcha bemorlarning kasallikning klinik kechishini ro'yxatga olish va baholash jarayonida, haroratning og'irligi, og'iz bo'shlig'ining holati, intoksikasiya belgilari, kundalik vizual tekshiruvlar o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari. Tekshiruvlar natijasida 91 bemorda (86,6%) og'iz bo'shlig'i shilliq qavatida o'zgarishlar aniqlangan (1-jadval).

Shuni ta'kidlash lozimki, 13 (12,4%) bemorlarda og'iz bo'shlig'i shilliq qavatida gemorragik belgilar mavjud bo'lib, analiz natijalariga ko'ra ularda kasallik og'irlashmagan. Bundan tashqari, lablar va yonoqlarning shilliq qavatida petexial qon ketishlar mavjud.

45 nafar (42,8%) bemorlarda yuqori va pastki jag'lardagi milklarning qo'shilish sohasida pigmentatsiya, 5 nafar (4,7%) bemorlarning qattiq tanglay sohasida esa pigmentatsiya belgilari kuzatilgan. Shuningdek 13 nafar (12,3%) bemorlarda lentigo-yuqori va pastki lablar shilliq qavati yuzasidan melanin to'planishi natijasida paydo bo'lgan jigarrang nuqtalar aniqlangan.

Bemorlarning 6,6 foizida ($n = 7$). o'tkazilgan mikologik tahlil ijobiy musbat natija berdi. Bemorlarning 5,7% da ($n = 6$) boshqa shilliq ko'rinishlar 10,5% da ($n = 11$) aftoz stomatit va mukozit aniqlandi. Bemorlarning 8,5% ($n = 7$) til va butun og'iz shilliq qavatining kuyishiga o'xshash hisning paydo bo'lganidan shikoyat qildilar.

Bundan tashqari 26 nafar (24,7%) bemorda og'iz bo'shlig'i va tilning shilliq qavatidagi o'zgarishlarning eng keng tarqalgan ko'rinishi og'iz burchaklarining yallig'lanishidan iborat bo'lgan burchakli xeilit bo'lib, bu shilliq qavatining sohasinig yoriqlari, qobig'i qizarishi bilan tavsiflanadi.

15 bemorda (14,3%), 8 bemorda (7,6%) til shishi aniqlangan vaqtinchalik U shaklidagi papillitga alohida e'tibor qaratildi. Fokal depapilyatsiya bilan glossit bilan tavsiflangan tilning yallig'lanish kasalligi 5 bemorda (4,7%) kuzatildi.

90 nafar bemorlar (85,7%) tilning shilliq qavatida blyashka aniqlangan va ularning rangi oqdan to'q jigarrang va jigarranggacha o'zgaragan. Shu bilan birgalikda blyashkalar oson olinadi va til yuzasida bir tekislikda kuzatildi.

1-jadval

Gospitilizatsiya qilingan COVID-19 bemorlarida og'iz shilliq qavatidagi o'zgarishlar (n=105)

O'zgarishlar turlari	n(%)
Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatidagi o'zgarishlar	91 (86,6)
Tilning shilliq qavatida blyashka	90 (85,7)
Parageuziya	64 (60,9)
Yuqori va pastki jag'da milk birikishi sohasida pigmentatsiya	45 (42,8)

Burchakli xeilit	26 (24,7)
U shaklidagi papillit	15 (14,3)
Bukkal shilliq qavatdagi gemorragik ko'rinishlar	13 (12,4)
Lentigo	13 (12,4)
Aftozli stomatit	11 (10,5)
glossalgiya	7 (8,5)
Tilning shishishi	8 (7,6)
og'iz kandidozi	7 (6,6)
Mukozit	6 (5,7)
Qattiq tanglayning pigmentatsiyasi	5 (4,7)
Fokal depapilyatsiya bilan glossit	5 (4,7)
Hid bilish sezgi organing disfunktsiyasi	
Parosmiya	85 (81)
Anosmiya	11 (10,5)

Bemorlar 5 kunlik kuzatuvdan keyin bemorlarning 60,9 foizida (n = 64) ta'm sezuvchanligining buzilishi, ta'm sezgilarining paydo bo'lishi, tegishli qo'zg'atuvchi bo'lmasa, parageuziya aniqlangan (n = 64), bu ko'pincha hidlarni noto'liq sezishi shikoyatlari-parosmiya 81%(n = 85) bemorlarda kuzatildi. Bundan tashqari, bemorlarning 10,5% (n = 11)

hidni sezmaslik –anosmiya kuzatilgan ega edi.

Og'iz bo'shlig'i holati so'rovnomma ma'lumotlariga ko'ra olingan natijasida, 84 (80%) bemorda COVID-19ning og'ir darajadagi, 21 bemorda (20%) yengil darajasida bemorda kuzatildi (2-jadval).

jadval 2

COVID-19 og'irlik darajasiga ko'ra og'iz bo'shlig'i holati(n=105)

Asosiy og'iz salomatligi		COVID - 19 ning og'irlik darajasi		R
		Og'ir daraja	Nur daraja	
Qoniqarsiz	n	6 2	bitta	< 0 , 001
	%	73,8 % __	4,7 % __	
Qoniqarli	n	17	17	
	%	20,2 % ___	80,9 % __	
Yaxshi	n	besh	3	
	%	5,9 % _	14,2 % _	
Umumiy ko'rsatkich		n(%)	84 (80%)	21 (20%)

COVID-19ga og'ir darajada chalingan bemorlarning birlamchi yakuniy tahlil natijalariga ko'ra, og'iz bo'shlig'ining yomon holati o'zaro virus masshtabi va ko'lamli bemor sog'lig'ining yomonligi bilan

statistik jihatdan muhim bog'liqlikni ko'rsatdi (p<0,001). Shunga ko'ra, og'iz bo'shlig'i holati yaxshi bo'lgan bemorlarda og'ir COVID-19 kasalligi sezilarli darajada past bo'lgan (p<0,001, r=-0,457) (3-jadval).

3-jadval

Og'iz bo'shlig'i holati va COVID-19 o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik (n=105)

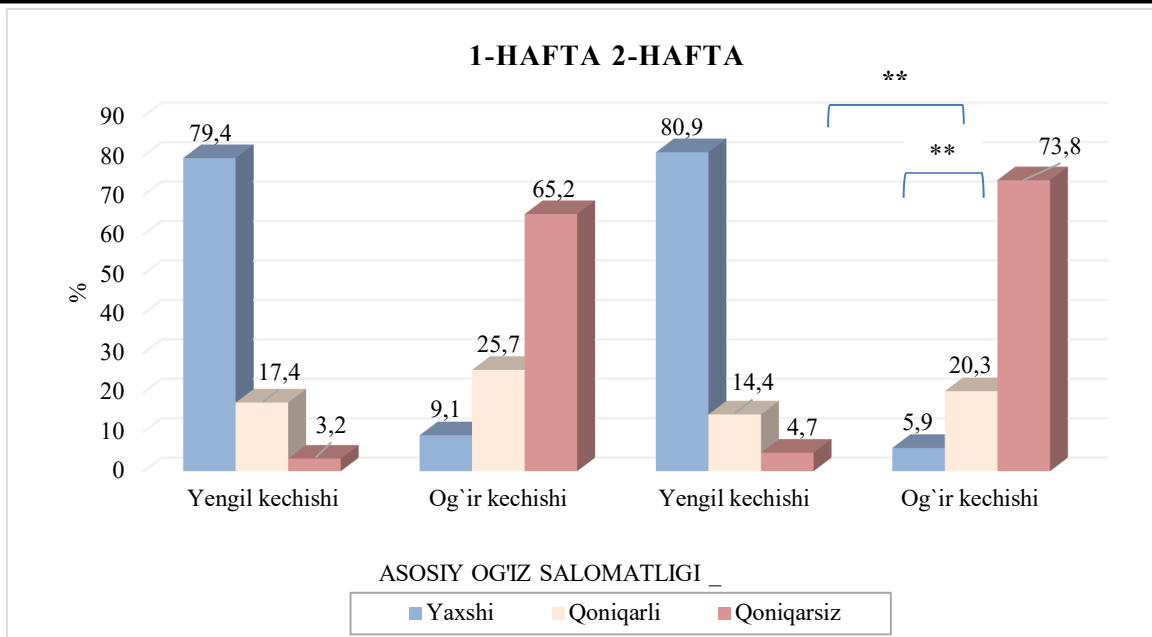
Parametr	COVID - 19 ning jiddiyligi	
Og'iz boshlig'i holati	r	-0,457
	P	0,001
	n	105

COVID-19 darajasi bo'yicha kichik guruhlar tahlili shuni ko'rsatdiki, og'iz bo'shlig'i gigienasi yaxshi, qoniqarli va yomon bo'lgan bemorlar kuzatuvning birinchi haftasida mos ravishda 79,4%, 17,4% va 3,2% hollarda yengil darajaga ega. Og'iz bo'shlig'i gigienasi yaxshi, qoniqarli, yomon bo'lgan bemorlarda kuzatuvning birinchi haftasida mos ravishda 9,1%, 25,7% va 65,2% hollarda og'ir darajada kuzatilgan (1- rasm).

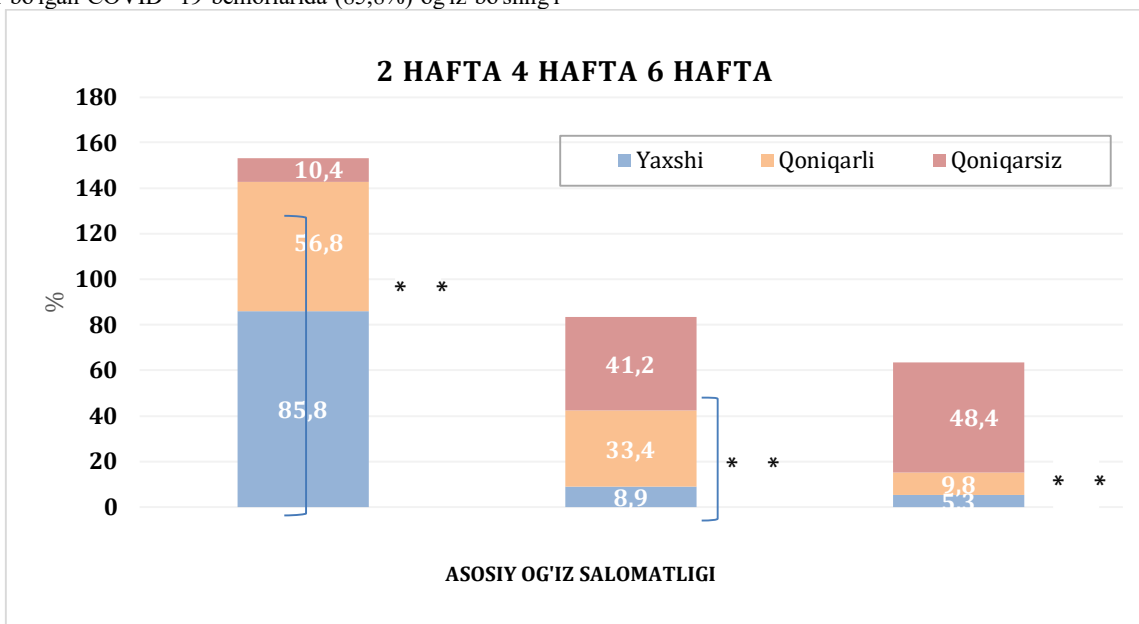
Og'iz bo'shlig'i gigienasining dastlabki holati yomon bo'lgan bemorlar guruhida og'iz bo'shlig'i gigienasi yaxshi bo'lgan bemorlarga

(5,9%) qaraganda 73,8% hollarda sezilarli darajada yomonlashdi (p<0,001). Shuningdek, og'iz bo'shlig'i gigienasining dastlabki holati qoniqarli bo'lgan bemorlarda 20,3% hollarda ikkinchi haftada klinik kuechishining yomonlashuvi kuzatilgan, bu og'iz bo'shlig'i gigienasi dastlabki qoniqarsiz ahvolda bo'lgan bemorlarga qaraganda ancha past (p<0,001). Shunga ko'ra, Shifoxonaga yotqizilgan ikkinchi haftada og'iz bo'shlig'i sog'lig'i yaxshi, qoniqarli va yomon bo'lgan bemorlarda 80,9%, 14,4% va 4,7% hollarda kasallikning yengil kechishi kuzatildi (1-rasm).

Rasm - 1. Birlashchi yakuniy o'rganish obekti. Kasallikning klinik kechishining kuzatuvning birinchi va ikkinchi haftalarida og'iz bo'shlig'ining dastlabki holati bilan bog'liqligi (n = 21 - engil darajali guruh. (20%); n = 84 - og'ir darajali guruh. (80%). ** p <0,001
 Klinik kuzatuvning to'rtinchi va oltinchi haftalarida klinik o'zgarishlar dastlabki holatida og'iz bo'shlig'i sog'lig'i qoniqarsiz bo'lgan COVID-19 bemorlarida (mos ravishda 41,2% va 48,4%) og'iz bo'shlig'i holati yaxshi bo'lgan bemorlarga (8,9) nisbatan sezilarli darajada nisbatan ko'proq kuzatildi (8,9% va 5,3% mos ravishda) (p<0,001). Tez tiklanish davri (kuzatuvning 2-haftasida) og'iz bo'shlig'i holati yaxshi bo'lgan COVID-19 bemorlarida (85,8%) og'iz bo'shlig'i

Rasm 2. Ikkilamchi yakuniy o'rganish obekti. Og'iz bo'shlig'ining dastlabki holatining klinik tiklanish davri bilan bog'liqligi. ** p <0,001

Shuni ta'kidlash kerakki, og'iz bo'shlig'ining dastlabki holati va COVID-19 bilan kasallangan bemorlarning klinik tiklanish davri o'rtasida salbiy bog'liqlik aniqlangan (p <0,001, r = -0,614) (4-jadval).

4-jadval

Og'iz bo'shlig'ining dastlabki holati va klinik tiklanish davri o'rtasidagi bog'liqlik (n=105)

Parametr	Klinik tiklanish davri	
Asosiy og'iz salomatligi	r	-0,614
	P	0,001
	n	105

COVID-19 bilan zararlanish darajasining klinik tiklanishga ta'siri (n=105)

Tadqiqotning ikkilamchi yakuniy o'rganish			COVID - 19 ning darajasi		R
			Og'ir daraja	Yengil daraja	
Klinik tiklanish davri	6 hafta	n	42	2	< 0,001
		%	50,0 %	9,5 %	
	4 hafta	n	35	4	
		%	41,6 %	19,0 %	
	2 hafta	n	7	15	
		%	8,3 %	71,2 %	
Umumiy ko'rsatkich		n(%)	84 (80%)	21 (20%)	

Klinik kuzatuvning 6-haftasida kechikkan klinik tiklanish chastotasi og'ir COVID-19 guruhida (50,0%) yengil klinik guruhga (9,5%) nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'lgan (p<0,001) (Jadval). 5).

Klinik tuzalish natijasida COVID-19 og'ir kechadigan bemorlar guruhiga (8,3%) nisbatan yengil klinik kechadigan (71,2%) bemorlari guruhida (p<0,001), 7 marta ko'proq uchraydi. Kuzatuvning to'rtinchi haftasida COVID-19 bilan og'irgan bemorlar guruhida yengil klinik kechish 19,0% hollarda klinik tiklanish aniqlangan va og'ir kechadigan bemorlar guruhida bu ko'rsatkich 41,6% ni (p<0,001) tashkil etgan (5-jadval).

Xulosa. Tahlillarga ko'ra, 91 bemorda (86,6%) og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining yuqori darajadagi shikastlanishi bu sodir bo'lganligi aniqlangan. Shuni ta'kidlash lozimki, 13 (12,4%) bemorlarning og'iz bo'shlig'i shilliq qavatida gemorragik ko'rinishlar mavjud bo'lib, anamnezda bu kasallik og'irlashmagan. Bundan tashqari, lablar va yonoqlarning shilliq qavatida petexial qon ketishlar mavjud. Ushbu bemorlarda lablarning siyanozi aniqlangan. Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining rangi qon tomirlarining og'irligiga qarab turli darajadagi lablarning ichki yuzasi shilliq qavatida paydo bo'lishi sababli odatdagi och pushti rangdan siyanotikgacha o'zgarib turardi. 45 (42,8%) bemorlarda milklarning yuqori va pastki jag'larda milkning qo'shilish sohasida pigmentatsiya, 5 nafari bemorlarda (4,7%) qattiq tanglay sohasida pigmentatsiya kuzatilgan. Shuningdek 13 (12,3%) bemorlarda, lentigo - yuqori va pastki lablar shilliq qavati yuzasidan yuqoriga

ko'tarilgan melanin to'planishi natijasida paydo bo'lgan jigarrang nuqta aniqlangan. Bemorlarning 5,7% da (n = 6) boshqa shilliq ko'rinishdagi kasalliklardan aftoz stomatit va bemorlarning 10,5% da (n = 11) til mukozit aniqlandi. 8,5% (n = 7) bemorlarda butun og'iz shilliq qavatining kuyishiga o'xshash hisning paydo bo'lganidan shikoyat qildilar. Bundan tashqari 26 nafar (24,7%) bemorda og'iz bo'shlig'i va tilning shilliq qavatidagi o'zgarishlarning eng keng tarqalgan ko'rinishi og'iz burchaklarining yallig'lanishidan iborat bo'lgan burchakli xeilit bo'lib, bu shilliq qavatining sohasinig yoriqlari, qobig'i qizarishi bilan tavsiflanadi. 15 ta bemorda (14,3%) U-shaklidagi papillitga 8 ta bemorda (7,6%) til shishi aniqlangan. Fokal depapilyatsiya bilan glossit bilan tavsiflangan tilning yallig'lanish kasalligi 5 bemorda (4,7%) kuzatildi. 90 nafar bemorlar (85,7%) tilning shilliq qavatida blyashka aniqlangan va ularning rangi oqdan to'q jigarrang va jigarranggacha o'zgaragan.

XULOSA. Shunday qilib, og'iz ACE-2 retseptorlarining og'iz bo'shlig'iga tasiri jiddiy tasirlar, bu stomatologlarning profilaktika va davolash konsultatsiyalarini tashkil etishda alohida e'tibor talab qiladi. COVID-19 bilan kasallangan bemorlarning avvalo og'iz bo'shlig'i floral holatini tartibga keltirish va shilliq qavat tabobatini amalga oshirish shuningdek Evropa Parodontologiya Federatsiyasi [1] tomonidan ishlab chiqilgan klinik tavsiyalarga rioya etilishini nazorat qilish tavsiya etiladi.

Список использованной литературы

- Chapple ILC, Van Der Weijden F, Doerfer C, Herrera D, et al. (2015) Primary prevention of periodontitis: Managing gingivitis. J Clinic Periodont. Blackwell Munksgaard. 42: 71-76.
- DR Fattaeva, JA Rizaev, DA Rakhimova (2021) Efficiency of Different Modes of Therapy for Higher Sinus after COVID-19 in Chronic Obstructive Pulmonary Disease. Annals of the Romanian Society for Cell Biology 6378–6383
- Lloyd-Jones G, Molayem Sh., Cruvinel Pontes C., Chapple I. J Oral Med and Dent Res. 2021, 2(1)-S1.
- Persson GR. Periodontal complications with age. Periodontol 2018; 78:185–194.
- Conti P, Younes A. Coronavirus COV-19/SARS-CoV-2 affects women less than men: clinical response to viral infection. J Biol Regul Homeost Agents 2020; 34.
- Niswade G, Niswade A, Gattani D, et al. Study of common carotid and brachial artery hemodynamic variations in periodontal disease in Central India-a clinical study. Clin Epidemiol Global Health 2019; 7:481-487.
- Jagannathachary S, Kamaraj D. Obesity and periodontal disease. J Indian Soc Periodontol 2010; 14:96-100.
- Scannapieco FA. Role of oral bacteria in respiratory infection. J Periodontol 1999; 70:793-802.
- Vardavas C, Nikitara K. COVID-19 and smoking: A systematic review of the evidence. Tob Induc Dis 2020; 18.
- Brandão TB, Gueiros LA, Melo TS, Prado-Ribeiro AC, Nesrallah ACFA, Prado GVB, et al. Oral lesions in patients with SARS-CoV-2 infection: could the oral cavity be a target organ? Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol. 2021;131:45-51.
- Khazratov A.I. Kamariddinzoda Features Of Predictions Before Dental Intervention Taking into Account the Psych emotional State of The Patient, Texas Journal of Medical Science, Vol.3, 2021, 1-4
- Ризаев Ж.А., Хазратов А.И., Иорданишвили А.К. Морфофункциональная характеристика слизистой оболочки жевательного аппарата при экспериментальном канцерогенезе. Российский стоматологический журнал. 2021. Т. 25. № 3. С. 225–231. aDOI: <https://doi.org/10.17816/1728-2802-2021-25-3-225-231>